

С. С. Андрейченко
докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри міжнародного та європейського права
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

***Анотація.** Стаття присвячена загальному огляду принципів міжнародного кримінального права. Доводиться, що міжнародне кримінальне право базується на загальних принципах права, взятих із національних законів правових систем світу, основних принципах міжнародного права, галузевих принципах міжнародного кримінального права; наводиться перелік зазначених принципів.*

***Ключові слова:** принцип, міжнародне кримінальне право, загальні принципи права, галузеві принципи.*

Генеральна Асамблея ООН у своїй резолюції 74/6 (2019) [1] знов підкреслила важливу роль Міжнародного кримінального суду в багатосторонній системі, що має за мету покласти край безкарності, сприяти забезпеченню верховенства права, стимулювати і заохочувати повагу прав людини. Ефективне функціонування Міжнародного кримінального суду та захист прав людини неможливі без пильного дотримання системи правових принципів. Принцип (від лат. *principium* – «основа, початок») – основне, вихідне положення якої-небудь теорії, вчення, керівна ідея, основне правило діяльності; внутрішнє переконання, погляд на речі, що визначає норму поведінки. Принципи права є основними ідеями, вихідними положеннями або керівними началами процесу його формування, розвитку і функціонування [2, с. 22].

Принципи права поділяються на групи залежно від того, чи поширюються вони на всю систему права, кілька галузей або ж тільки на одну галузь права.

Загальними принципами права визнаються принципи, притаманні всій системі права загалом, що визначають її характер, зміст, найбільш важливі особливості. Загальні принципи права одночасно є основними принципами окремих галузей права. У кожній галузі такі принципи набувають специфіки, що пов'язано з особливостями регульованих тією чи іншою галуззю права суспільних відносин. Крім того, у кожній із галузей є властиві лише їй правові принципи. Вищесказане характерно і для системи міжнародного права загалом і для кожної її галузі окремо, включаючи міжнародне кримінальне право.

Специфічні принципи міжнародного кримінального права здебільшого збігаються з основними принципами відповідних галузей внутрішньодержавного права будь-якої країни. Це зумовлено тим, що і на державному, і на міжнародному рівнях ці галузі права регулюють певні суттєво подібні суспільні відносини, що виникають у сфері боротьби зі злочинністю. Внаслідок цього основоположні принципи, властиві внутрішньому кримінальному праву та кримінальному процесу, властиві й міжнародному кримінальному праву.

Кодифікація неписаного звичаєвого кримінального права є серйозним кроком у напрямі підвищення ступеню ясності і прозорості змісту норм [3, с. 68]. Питання кодифікації принципів міжнародного кримінального права стало предметом активного обговорення в органах ООН починаючи з 1946 р. Генеральна Асамблея ООН своєю резолюцією доручила Комісії міжнародного права сформулювати принципи, взявши за основу положення, визнані Статутом Міжнародного трибуналу в Нюрнберзі. Генеральна Асамблея прийняла резолюцію 95 (I) (1946) про «Підтвердження принципів міжнародного права, визнаних статутом Нюрнберзького трибуналу» [4]. Комісії було доручено також підготувати проект Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства. Проекти такого кодексу були прийняті 1954 р., а потім 1996 р., хоча так і залишилися проектами, не реалізувавши ідею створення окремого міжнародного кримінального кодексу.

Міжнародне кримінальне право базується на *загальних принципах права, взятих із національних законів правових систем світу, основних принципах міжнародного права, галузевих принципах міжнародного кримінального права.*

Загальні принципи права представляють істотне значення для міжнародного кримінального права» [5, п. 177]. Серед загальних принципів права варто звернути особливу увагу на такі принципи,

як справедливість, верховенство права, гуманізм, рівноправність, законність, єдність юридичних прав і обов'язків, демократизм тощо.

Трибунал по колишній Югославії у справі *Prosecutor v. Furundzija* стверджував: «Коли міжнародні кримінально-правові норми не визначають категорію кримінального права, є виправданим звернення до національного права за таких умов: (i) якщо інше не зазначено міжнародною нормою, посилення не має здійснюватися лише на одну національну правову систему, скажімо, на держави загального права чи держави континентальної правової сім'ї. Швидше за все, міжнародні суди мають спиратися на загальні поняття та правові інститути, загальні для всіх основних правових систем світу <...>; (ii) оскільки міжнародні судові процеси мають ряд особливостей, що відрізняють їх від національних кримінальних проваджень, слід враховувати специфіку міжнародних кримінальних проваджень при використанні національних законодавчих понять. Таким чином буде виключено механічне імпортування або перенесення норм із національного законодавства в міжнародне кримінальне провадження [5, п. 178].

Основні принципи міжнародного права містяться у Статуті ООН 1945 р., Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва відповідно до Статуту ООН, прийнятої Генеральною Асамблеєю в 1970 р., Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. Крім того, низка принципів є звичаєвими нормами міжнародного права.

До основних принципів міжнародного права належать: незастосування сили чи погрози силою; суверенна рівність держав; рівноправність і самовизначення націй та народів; мирне розв'язання міжнародних спорів; невтручання у внутрішні справи держав; мирне співробітництво; сумлінне виконання договірних зобов'язань за міжнародним правом; непорушність кордонів; територіальна цілісність; повага і захист прав людини.

До *галузевих принципів міжнародного кримінального права* належать принципи, сформульовані у статутах міжнародних кримінальних трибуналах *ad hoc*, статутах гібридних кримінальних трибуналів, Статуті Міжнародного кримінального суду.

У Статуті Нюрнберзького Трибуналу були сформульовані принципи, які були згодом закріплені Комісією міжнародного права як «Принципи міжнародного права, визнані Статутом Нюрнберзького Трибуналу, що знайшли вираження в його вирокі» (1950):

1) будь-яка особа, яка вчиняє діяння, що визнається злочином відповідно до міжнародного права, несе відповідальність і тому підлягає покаранню;

2) обставина, що національне право не встановлює покарання за діяння, що визнається злочином відповідно до міжнародного права, не звільняє особу, яка вчинила це діяння, від відповідальності за міжнародним правом;

3) обставина, що будь-яка особа, яка вчинила діяння, що визнається злочином відповідно до міжнародного права, виступала як глава держави або відповідальної посадової особи уряду, не звільняє цю особу від відповідальності за міжнародним правом»;

4) обставина, що будь-яка особа діяла на виконання наказу свого уряду чи начальника, не звільняє цю особу від відповідальності за міжнародним правом, якщо свідомий вибір був фактично для неї можливий;

5) кожна особа, обвинувачувана у міжнародно-правовому злочині, має право на справедливий розгляд справи на основі фактів і права;

б) як міжнародно-правові варто кваліфікувати такі злочини:

– злочини проти миру: планування, підготовка, розв'язання або ведення агресивної війни або війни внаслідок порушення міжнародних угод та договорів; участь у загальному плані або змові, спрямованих на здійснення будь-яких дій, згаданих вище;

– військові злочини: порушення законів та звичаїв війни і, в тому числі, але не виключно, вбивство, жорстоке поводження чи передання в рабство чи інші подібні дії щодо цивільного населення окупованої території, вбивство чи жорстоке поводження з військовополоненими або особами, які знаходяться в морі, вбивство заручників або розграбування державного або приватного майна, безглузде руйнування міст і сіл або їх розорення, що не виправдовується військовою необхідністю;

– злочини проти людяності: вбивство, винищення, поневолення, депортація та інші нелюдські акти, що здійснюються щодо цивільного населення, або переслідування за політичними, расовими або релігійними мотивами, якщо такі дії мають місце при вчиненні будь-якого злочину проти миру або якого-небудь військового злочину, або у зв'язку з такими»;

7) співучасть у вчиненні злочину проти миру, військового злочину або злочину проти людяності, є міжнародно-правовим злочином.

У Статутах Міжнародних військових трибуналів по Югославії та Руанді закріплені, зокрема, такі принципи:

- юрисдикція Трибуналів поширюється на фізичних осіб;
- особа несе відповідальність за вчинення, планування, підбурювання, наказ, сприяння вчиненню злочину;
- посадове становище обвинуваченого не звільняє його від кримінальної відповідальності;
- вчинення злочину за наказом не звільняє особу від кримінальної відповідальності, але може розглядатися як пом'якшувальна обставина;
- не можна судити двічі за один злочин.

Серед основних принципів, гарантованих статутами гібридних трибуналів (Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне, Спеціальний трибунал по Лівану), можна назвати такі:

- індивідуальна кримінальна відповідальність;
- *non bis in idem*;
- справедливий розгляд справи;
- презумпція невинуватості.

Основа галузевих принципів міжнародного кримінального права закріплена в Статуті Міжнародного кримінального суду. Ці принципи визначають загальні напрями розвитку міжнародного кримінального права, а також правила застосування його норм.

Частина 3 Римського статуту, продукт роботи Підготовчого комітету і Римської Дипломатичної конференції, стала вельми значущим досягненням сучасного міжнародного кримінального права, яке загалом важко переоцінити. По суті, перша в історії кодифікація всеосяжних принципів індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини дозволяє визнати сучасне міжнародне кримінальне право саме кримінальним правом, з усіма притаманними йому властивостями і ознаками [6, с. 704]. Частина 3, що включає ст.ст. 22–33, скеровує Суд із таких питань, як участь у злочині, ментальний елемент злочинів, наявність обставин, що виключають відповідальність. Але й інших частинах Статуту можна знайти положення, які також стосуються питання загальних принципів. Вони є захоплюючим експериментом у порівняльному кримінальному праві, спираючись на елементи загального права, романо-германської системи, Закону шаріату та інших режимів кримінального правосуддя [7, с. 189].

Частина 3 Статуту Міжнародного кримінального суду «Загальні принципи кримінального права» містить низку галузевих принципів міжнародного кримінального права, водночас такі принципи можна зустріти і в інших частинах Римського Статуту:

- *non bis in idem* (жодна особа не може бути притягнута до суду двічі за той самий злочин) (ст. 20);
- *nullum crimen sine lege* (немає злочину без вказівки на це в законі) (ст. 22);
- *nulla poena sine lege* (немає покарання без закону) (ст. 23);
- відсутність зворотної сили *ratione personae* (ст. 24);
- індивідуальна кримінальна відповідальність (ст. 25);
- виключення з юрисдикції неповнолітніх (ст. 26);
- неприпустимість посилання на посадове становище особи (ст. 27);
- відповідальність командирів та інших начальників (ст. 28);
- незастосовність терміну давності (ст. 29);
- накази начальника та припис закону (ст. 33)
- презумпція невинуватості (ст. 66) та ін.

Велике значення при розробці «загальних принципів кримінального права» мало врахування принципу компліментарності, що є основою функціонування і однією з «опор» МКС. «Принцип компліментарності покликаний забезпечити владу МКС над безвідповідальними державами, які відмовляються від притягнення до відповідальності осіб, які вчиняють жажливі міжнародні злочини. Він забезпечує баланс між наднаціональною владою та суверенним правом держав переслідувати власних громадян без зовнішнього втручання» [8, с. 158]. «Режим компліментарності Римського статуту є феноменальним, оскільки держави мають грати провідну роль у забезпеченні міжнародного кримінального правосуддя в межах своїх внутрішніх систем» [9, с. 84]. Юрисдикція Суду має додатковий характер стосовно систем кримінальної юстиції держав – учасників Римського статуту. Компліментарність ґрунтується на визнанні, що здійснення національної кримінальної юрисдикції не є лише правом, але й обов'язком держав.

ЛІТЕРАТУРА

1. General Assembly. Resolution. 4 November 2019. A/RES/74/6.
2. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах / Отв. ред. проф. М.Н. Марченко. Том 2. Москва : Издательство «Зерцало», 1998. 460 с.
3. Герхард В. Принципы международного уголовного права / пер. с англ. С.В. Саяпина. Одесса : Фенікс; Москва : ТрансЛит, 2011. 910 с.
4. Affirmation of the Principles of International Law recognized by the Charter of the Nürnberg Tribunal. General Assembly resolution 95 (I), 1946.
5. Prosecutor v. Anto Furundzija (Trial Judgement), IT-95-17/1-T, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 10 December 1998.
6. Полный курс уголовного права : В 5 т. / Под ред. А.И. Коробеева. Санкт-Петербург, 2008. Т. 5. 1133 с.
7. Schabas, W. An Introduction to the International Criminal Court. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. 598 p.
8. Mohamed El Zeidy. The Principle of Complementarity in International Criminal Law. Origin, Development and Practice. Leiden ; Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 2008, 366 p.
9. Broomhall B. International justice and the international criminal court: between sovereignty and the rule of law. OUP, Oxford, 2003, 215 p.

С. С. Андрейченко. Принципы международного уголовного права. – Статья.

Аннотация. Статья посвящена общему обзору принципов международного уголовного права. Доказывается, что международное уголовное право базируется на общих принципах права, взятых из национальных законов правовых систем мира, основных принципах международного права, отраслевых принципах международного уголовного права; приводится перечень указанных принципов.

Ключевые слова: принцип, международное уголовное право, общие принципы права, отраслевые принципы.

S. Andreichenko. Principles of international criminal law. – Article.

Summary. The article is devoted to a general review of the principles of international criminal law. It is proved that international criminal law is based on the general principles of law, taken from the national laws of the legal systems of the world, the basic principles of international law, specific principles of international criminal law; a list of these principles is provided.

Key words: principle, international criminal law, general principles of law, specific principles.

УДК 343

В. О. Гега

студентка кафедры права

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

м. Вінниця, Україна

Т. І. Пенькова

студентка кафедри права

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

м. Вінниця, Україна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Анотація. У статті викладено сутність та зміст поняття «насильство в сім'ї» як суспільно небезпечного діяння одного члена сім'ї стосовно іншого, спрямованого на порушення його прав і свобод як людини, так і громадянина, які призводять до його морального, фізичного чи психологічного страждання. Виокремлено ознаки насильства в сім'ї та його причини. Проведений аналіз усіх видів домашнього насильства. Розглянута криміналізація цього явища згідно з Кримінальним кодексом України відповідно до вироків суду.

Ключові слова: насильство в сім'ї, фізичне насильство, сексуальне насильство, психологічне насильство, економічне насильство, потерпілий, відповідальність за вчинення домашнього насильства, мотив.